

PAULIUS MACIAUSKAS

Vilniaus Žemutinės pilies senojo arsenalo rytų (didžiojo) korpuso pastato istorija

Lietuvos dailės muziejaus (LDM) Taikomosios dailės muziejus veikia Vilniaus Žemutinės pilies senojo arsenalo rytų (didžiojo) korpuso pastate, kuris jau kelis šimtmečius yra glaudžiai susijęs su valstybės istorija. Didysis korpusas – reikšmingiausia senojo arsenalo pastatų ansamblio dalis – stovi Pilies kalno pašlaitėje, Žemutinės pilies teritorijos šiaurės rytiniame kampe, palei Vilnelės upę. Senojo arsenalo rūmai, pastatyti ant ankstesnių gotikinių miesto gynybinių mūrų, valstybės klestėjimo laikotarpiu atliko savo tiesioginę funkciją – buvo „ginklų namais“, tačiau prasidėjęs valstybės nuosmukis ir vėliau vykusios okupacijos lėmė ir pastato istorinės vertės sumenkinimą – įvairiais XIX–XX a. laikotarpiais jame buvo įrengti butai, kareivinės, o sovietmečiu net automobilių garažai. Toks istorinio pastato naudojimo būdas buvo nepriimtinas kultūros darbuotojams, valdžios atstovams, miesto svečiams, todėl 1975 m. rugsėjo 23 d. LTSR kultūros ministerijos kolegijos nutarimu senojo arsenalo rytų korpusas buvo perduotas LDM. Taip muziejus tapo pastato restauracijos užsakovu. Restauracijos tikslas buvo suteikti senojo arsenalo pastatų kompleksui istorines renesansines stilistines formas, įkurti taikomosios dekoratyvinės dailės muziejų bei saugyklas¹.

Senąjį arsenalą 1972–1978 m. laikotarpiu tyrinėjo mokslininkai. Jie atliko pastato kompleksinius tyrimus: archeologinius, architektūrinius, geologinius, paleobotaninius, radiokarboninius bei cheminius. Tyrimų vadovas buvo dailininkas architektas, senovės tyrinėtojas Sigitas Benjaminas Lasavickas (1925–1998), archeologai Albertas Lisanka (1931–1998) ir Irena Jučienė (g. 1933).

Ši publikacija parengta remiantis šių tyrimų metu gautais rezultatais, esama išlikusia ikonografinė (dailininko Pranciškaus Smuglevičiaus (1745–1807) akvarelės) ir kartografinė (Vilniaus miesto planai) medžiaga.

Reikšminiai žodžiai: Vilnius, senasis arsenalas, istorija, archeologija, Taikomosios dailės muziejus, Lietuvos dailės muziejus, ginklai, sandėliai, architektūra, projektas.

Senasis ceikhauzas ar senasis arsenalas?

Žodynuose ir enciklopedijoje randamas toks žodžio „arsenas“ apibrėžimas: arsenalas (armamentarijus, ceikhauzas, ginklinė) – karinė įstaiga, atsakinga už ginklų, šaudmenų bei amunicijos ir kitų karinių atsargų saugojimą, priežiūrą; pastatas ar pastatų grupė, kur saugomos tos atsargos. Dažnai arsenaluose ginklai būdavo ir remontuojami, surenkami, skirstomi kariniams daliniams, gaminamos kai kurios atsarginės detalės. Šios įstaigos galėjo būti sausumos, jūrų, artilerijos, inžineriniai arsenalai, kurie dažniausiai būdavo įrengiami prie tvirtovių, pilių ar kitų fortifikacijų².

Skirtingais laikotarpiais Vilniaus senasis arsenalas buvo ginklų ir amunicijos sandėlis, ginklų kalvė ir specialiai tam pritaikyta gynybinė funkciją atlikusi fortifikacija.

XVI a. įkurtas Vilniaus Žemutinės pilies arsenalas yra vadinamas „senuoju arsenalu“. Literatūroje ir istorinėje sąmonėje įsitvirtino nuostata, jog Vilniaus „naujuoju arsenalu“ yra laikomas šiaurės vakarinėje kalno papėdėje stovintis pastatas (dabar jame įsikūręs Lietuvos nacionalinis muziejus). Šioje vietoje stovėję didžiojo kunigaikščio tarnautojų namai ir ūkiniai pastatai į vieną architektūrinį ansamblį buvo sujungti ir kareivinėms pritaikyti LDK didžiojo etmono Mykolo Kazimiero Oginskio (1728–1800) potvarkiu dar Stanislovo Augusto Poniatovskio (1732–1798) laikais – XVIII a. II pusėje. Rekonstrukcijos darbai galutinai baigti 1795 metais.

1799 m. Žozefo Diuhamelio (1 pav.) Vilniaus Gedimino kalno papėdėje buvusių sutvirtinimų plane naujasis pastatas šiaurės vakarinėje kalno pusėje jau vadinamas arsenalu, o senasis arsenalo pastatas įvardintas tiesiog sandėliu. Analogiška informacija pateikta 1831 m. plane. Vėlyvesniuose Vilniaus miesto planuose (pvz., 1840, 1866 m.) jau abu pastatai žymimi tuo pačiu numeriu ir įvardijami bendru

1 pav.
Žozefo Diuhamelio
Vilniaus miesto planas.
1799 m.

Ilustracija iš interneto: <http://www.lietuvospilys.lt/> (žiūrėta 2016-02-03)

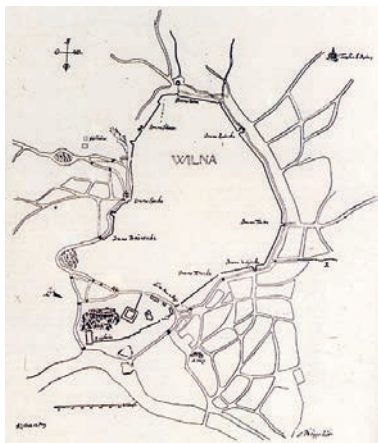
2 pav.
Tomašas Makovskis.
„Vilniaus miesto
panorama“. 1600 m.

Illustracija iš knygos: Drėma V.,
„Dingęs Vilnius“, Vilnius, 2013

3 pav.
Frydricho Getkanto
Vilniaus gynybinių
įtvirtinimų planas.
1648 m.

Illustracija iš interneto:
<http://bit.ly/1UetoyV>
(žiūrėta 2016-02-03)

pavadinimu – arsenalas. Matyti, kad tiek senojo, tiek naujojo arsenalų pastatai XIX a. buvo panašios paskirties, tik naujasis, įsteigtas LDK didžiojo etmono M. K. Oginskio, carinės Rusijos valdymo laikotarpiu įgijo didesnę reikšmę.

Senojo arsenalo pavadinimas tam tikrais laikotarpiais taip pat įvairavo. Iki pat XVIII a. pabaigos šis pastatas vadintas ceikhauzu. Pačioje ankstyviausioje Tomo Makovskio (1562–1630) 1600 m. Vilniaus panoramoje, kurioje pažymėtas senasis arsenalas, pastatas įvardintas *Armamentarium Vulga Czekhaus* (2 pav.). LDK karo inžinieriaus, kartografo Frydricho Getkanto (1602/1604–1666) 1648 m. Vilniaus miesto gynybinių įrengimų plane šis statinys vadinamas *Zeyhausz* (3 pav.). Vėlesniame XVIII a. vidurio Georgo Makso Fiurstenhofo (1668–1753) Vilniaus miesto plane pastatas vėl įvardytas ceikhauzu. Nuo XVIII a. pabaigos Vilniaus planuose (1793, 1794, 1840, 1866 m.) jis jau vadinamas arsenalu.

Rašytiniuose istoriniuose dokumentuose analogiška situacija išlieka iki pat XVIII a. pabaigos – arsenalas ceikhauzu vadinamas 1635 ir 1639 m. senuosiuose dokumentuose, kuriuose nurodomi žemės sklypai apie arsenalo teritoriją; 1670 m. dokumente, kuriuo didysis etmonas ir Vilniaus vaivada Mykolas Kazimieras Pacas (1624–1682) suteikė nuolatinių lėšų arsenalui išlaikyti; 1750 m. dokumente, nurodant

karčiamos vietą (rašoma *na przeciw cechauzu* (priešais ceikhauzą); 1793 m. dokumente, kuriame pateikiama informacija apie atsiunčiamo artilerijos būrio apgyvendinimą (čia minima teritorija nuo ceikhauzo iki Žaliojo tilto)³.

Nuo XVIII a. pabaigos dokumentuose lieka tik vienas pavadinimas – arsenalas. Pastaciūs naująjį arsenalą, rašytiniuose šaltiniuose arsenalu imti vadinti abu pastatai ir prie jų esanti teritorija.

Dėl senojo arsenalo pastatymo laikotarpio

Pirmasis arsenalas Vilniuje pastatytas Aukštutinėje pilyje dar Aleksandro (1461–1506) laikais. Lenkų istorikas Juozapas Ignotas Kraševskis (1812–1887) yra rašęs, kad Aleksandro laikais Gedimino kalne buvo pastatytas ir padidintas ginklų sandėlis, kurio inventORIZACIJA atlikta 1504 metais⁴. Žymus tarpukario archeologas Jonas Puzinas (1905–1978) yra nurodęs, kad Aukštutinėje pilyje Aleksandro laikais buvo pastatytas arsenalas ir įrengtos ginklų dirbtuvės. Vėliau, arsenalą nusprendus perkelti į Žemutinės pilies teritoriją, Žygimantas Senasis (1467–1548) ir Žygimantas Augustas (1520–1572) buvusiose arsenalo patalpose Aukštutinėje pilyje įsirengė savo garsiąją biblioteką⁵.

Istoriniuose šaltiniuose nėra užfiksuota tikslios datos, kada buvo pastatytas senasis arsenalas, tačiau iš turimų duomenų galima nustatyti, kad tai turėjo įvykti apie XVI a. vidurį – Žygimanto Senojo arba Žygimanto Augusto laikais. Tikėtina, kad pastatas iškilo netrukus po to, kai buvo nuspręsta arsenalą iš Aukštutinės pilies perkelti į Žemutinę pilį, o ant kalno buvusiose arsenalo patalpose įrengti biblioteką. Žinoma, jog pirmasis ginklų liejyklą Vilniuje įkūrė Žygimantas Augustas, todėl arsenalo atsiradimas Žemutinėje pilyje yra sietinas su šiuo įvykiu.

1560 m. senasis arsenalas minimas Venecijos ambasadoriaus pranešime. Remdamasis šiuo šaltiniu Lietuvos istorijos ir kultūros tyrinėtojas Mykolas Eustachijus Brenšteinas (1874–1938) rašė, kad 1560 m. Žygimantas Augustas Vilniuje turėjo 180 sunkiųjų patrankų ir gausybę mažesnių. Visi šie ginklai buvo laikomi Vilniaus ceikhauze ir pilyje. Vykstant XVI a. II p.–XVII a. karams Vilniaus senąjį arsenalą vietinė liejykla gerai aprūpindavo ginklais, be to, jais galėjo aprūpinti dar ir kitas pilis.

1562 m. ir 1565 m. Vilniaus vaivada Mikalojus Radvila Juodasis (115–1565) savo laiškuose Žygimantui Augustui nurodė iš Vilniaus ceikhauzo išsiųsti patrankų, kulkų ir parako į Rygą. 1565 m. buvo sudarytas senajame arsenale laikytų ginklų, kurių priskaičiuota

81 tūkstantis, sąrašas. Tarp jų buvo keturios labai didelės akmeninės patrankos, turėjusios įdomius pavadinimus: „Žebrak“ (87,25 cnt svorio), „Witold“ (84,75 cnt svorio), „Baba“ (70,75 cnt svorio), „Augustas“ (70,75 cnt svorio).

Vilniaus arsenalas minimas ir 1571 m. Lietuvos metrikoje. Iš jo pateiktos informacijos sužinome, kad tuo metu arsenalui vadovavo Tomas Thuringas iš Drezdno. Jis buvo įpareigotas prižiūrėti šį pastatą ir ginklų gavybą⁶.

Architektas Sigitas Lasavickas, XX a. 8 dešimtmetyje nuodugniai tyrinėjęs senojo arsenalo teritoriją ir patį pastatą, archeologinių-architektūrinių tyrimų ataskaitoje yra pažymėjęs, kad arsenalas apie 1560 m. jau veikė. Pateikti tokią išvadą įgalino tyrinėjimų metu aptikti radiniai – 1978 m. tiriant trinavės salės akmenų grindinio plotą buvo rastas ant plytos prilipęs skiedinio gabalas su jame įstrigusiu 1570 m. nukaldintu Žygimanto Augusto pinigų. Taigi išeitų, jog pastatas turėjo būti pastatytas dar iki minėtos datos. Tęsiant tyrinėjimus arsenalo rytinėje buvusių cilindrinų skliautų patalpoje buvo aptiktas XVI a. II pusės pastato statybos ar remonto skiedinio sluoksnius, prilipęs prie pamato papėdės. Šiame skiedinyje prie pat sienos mūro 1974 m. gegužės 13 d. rastas Stepono Batoro pinigai su užrašais (vienoje pusėje – „Step. D. Q. REX. POL“, kitoje – „1584 SOLIDVS. M. D. LIT“). Iš to galima daryti prielaidą, kad XVI a. II pusėje arsenale buvo vykdomi tam tikri darbai – galbūt buvo baigiama rengti rytinė cilindrinų skliautų patalpa. Didžioji trinavė salė tuo metu jau buvo naudojama⁷.

Taigi remiantis istorinėmis žiniomis, nors jos ir fragmentiškos, bei tyrimų metu aptiktais radiniais galima gana užtikrintai teigti, jog senasis arsenalas buvo pastatytas XVI a. viduryje, o statybų pradžia galima laikyti XVI a. I pusę.

Senasis arsenalas Vilniaus ir valstybės istorijos verpetuose

Nedaug yra išlikusių istorinių žinių apie senojo arsenalo raidą – vos keletas ikonografinių šaltinių, Vilniaus miesto planai ir fragmentiškos žinios iš rašytinių šaltinių. Tačiau turimi duomenys išryškina esmines pastato istorijos gaires ir leidžia sudėlioti nuoseklų pasakojimą.

1600 m. Tomašas Makovskis (1575–1630) Vilniaus miesto panoramą vaizduojančioje graviūroje pirmą kartą arsenalo pastatą pristatė kaip svarbų Žemutinės pilies komplekso statinį ir jį pažymėjo skaičiumi bei pavadino *Armamentarium Vulga Czekhaus*. Senojo arsenalo pastatas pavaizduotas dviejų aukštų, su daugybe langų, dvišlaičiu stogu,

dekoruotu puošniais gotikiniais bokšteliais. Graviūroje pastatas regimas stūksantis labai panašioje vietoje, kaip ir dabar – prie Neries ir Vilnelės santakos. Savo išvaizda jis panašus į kitus tuo metu pilies teritorijoje stovėjusius pastatus.

Žemutinės pilies rūmai po Žygimanto Augusto mirties vis rečiau buvo lankomi Lietuvos ir Lenkijos valstybės valdovų. Stepono Batoro ir Vazų dinastijos atstovų valdymo laikotarpiu, dažnai vykstant karams, arsenalas miesto ir valstybės gynybai turėjo svarbią funkcinę reikšmę. LDK etmonai ir karinės institucijos privalėjo skirti nemažai dėmesio tam, kad arsenalas būtų nuolat aprūpintas ginklais. Livonijos karo metais senojo arsenalo ginklų išteklių buvo aktyviai eksploatuojami.

1610 m. gaisras, sunaikinęs labai didelę miesto dalį, smarkiai palietė ir Žemutinę pilį, neaplenkė ir senojo arsenalo. Po šio gaisro pastato gotikinės formos buvo rekonstruotos ir įgijo renesanso architektūros stiliaus bruožų. Tada, XVII a. pradžioje, ir atsirado išraiškingas pastato renesansinis atakas, tapęs šiaurinėje Pilies kalno pusėje buvusių pastatų panoramoje dominuojančia architektūros detale.

1648 m. F. Getkanto Vilniaus gynybinių įrengimų planas atspindi minėtus pasikeitimus – pažymėtasis arsenalas jau neturi dvišlaičio stogo. Pastatas plane vadinamas *Zeyhaus* ir stovi tiksliai toje vietoje, kur ir šiuo metu. Čia jis nubrėžtas pailgo stačiakampio formos, lygiagrečiai su Vilnelės vaga.

Ypatingai didelį smūgį Vilnius patyrė 1655–1661 m., kai jame šeiminkavo maskvėnų ir Ukrainos kazokų kariuomenė. Tada miestas buvo sugriautas, smarkiai nukentėjo Aukštutinė ir Žemutinė pilys bei pilies teritorijoje stovėję pastatai. Šis karas, be abejo, apnaikino ir senojo arsenalo pastatą. Apie tai liudija jau minėtas faktas, kad 1670 m. Vilniaus vaivada ir LDK didysis etmonas M. K. Pacas iš savo seniūnijų arsenalui paskyrė nuolatinių lėšų, kurios buvo naudojamos ir pastatui remontuoti. Iki šios datos arsenalas nuolatinių pajamų neturėjo ir būdavo aprūpinamas iš bendrų karo reikalams skiriamų lėšų, buvusių etmonų dispozicijoje. Arsenalo priežiūra rūpinosi artilerijos magistras, kuris nuo XVII a. II pusės buvo pradėtas vadinti artilerijos generolu. M. K. Paco priskirtų seniūnijų lėšos iki pat valstybės žlugimo naudotos arsenalui išlaikyti. Tiesa, žymi dalis pajamų likdavo artilerijos generolo kišenėje, tačiau likusių užtekdavo bent jau arsenalo pastatams išlaikyti⁸.

XVII a. II pusėje senajame arsenale laikomų ginklų kiekis ir įvairovė gerokai sumažėjo. Tuo laikotarpiu ginklai čia buvo ne tik saugomi,

4 pav.
Pranciškus Smuglevičius.
„Pilies kalno ir Bekešo
kalno vaizdas iš šiaurinės
pusės“. 1785–1786 m.

*Ilustracija iš interneto:
<http://www.lietuospilys.lt/>
(žiūrėta 2015-02-03)*

—

5 pav.
Pranciškus Smuglevičius.
„Pilies kalnas iš šiaurės
rytų pusės“. 1785–1786 m.

*Ilustracija iš interneto:
<http://www.lietuospilys.lt/>
(žiūrėta 2015-02-03)*

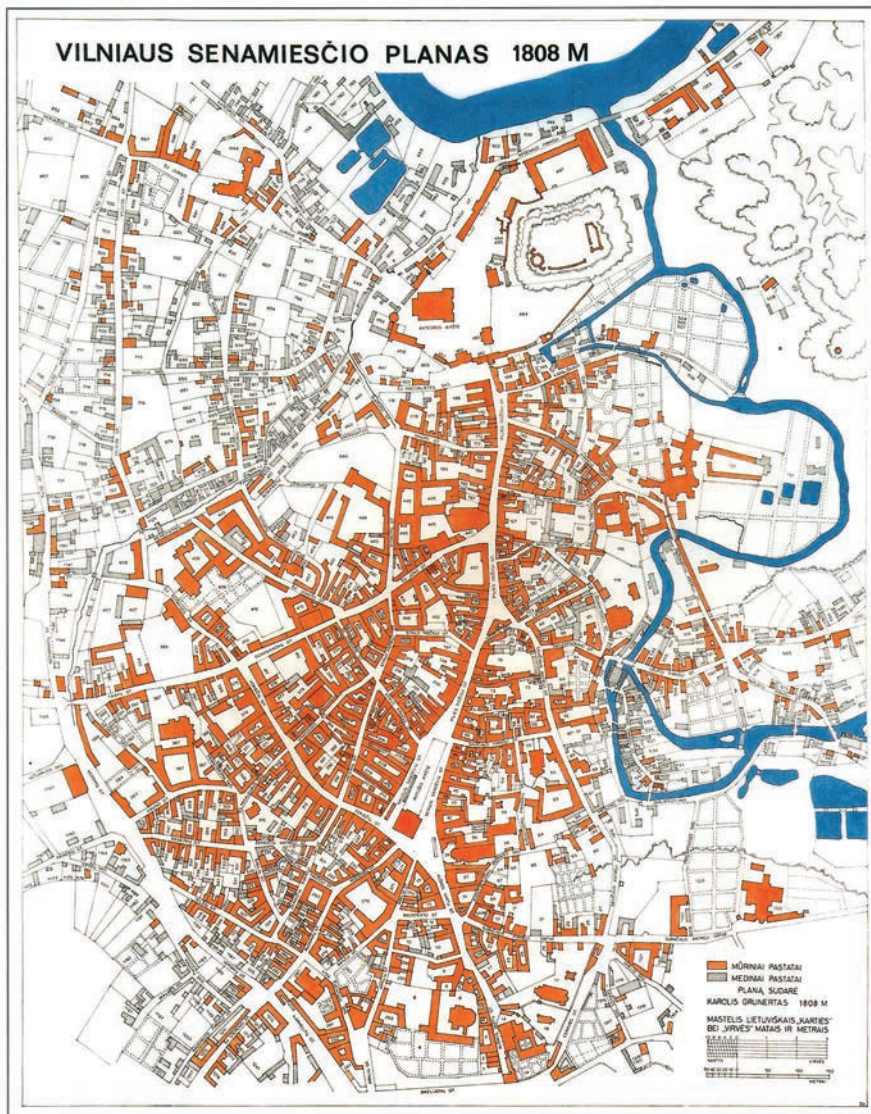

bet ir remontuojami, o nesudėtingi – ir gaminami. Ginklų dirbtuvės veikė netoli arsenalo pagrindinio pastato buvusiose patalpose ar priestatuose. XVIII a. pabaigos dokumentuose yra informacijos, kad arsenalo ginklų remontui reikalingi meistrai – kalviai, staliai, tekintojai, suvirintojai.

Paskutinį kartą bendros Lietuvos ir Lenkijos valstybės istorijoje senojo arsenalo pastatų kompleksas restauruotas XVIII a. 9 dešimtmetyje, kai 1780 m. LDK artillerijos generolas ir maršalas Nestoras Kazimieras Sapiega (1757–1798) iš įždo šiems darbams paskyrė 34 511,24 zlotų. Kokia pastato būklė buvo tuo metu, žinių neturime, nes nėra rasta išlikusių dokumentų, tačiau tai, kad buvo skirta lėšų pastato restauracijai, rodo, kad būklė buvo bloga. Šiuos spėjimus patvirtina dailininko Pranciškaus Smuglevičiaus XVIII a. pabaigoje sukurtos akvarelės, kuriose senojo arsenalo pastatas pavaizduotas apiręs, apleistas, jo atikas matosi tik rytinėje pastato pusėje (4, 5 pav.).

XVIII a. pabaigoje vykdant rekonstrukcijos darbus buvo visiškai nugriautas XVII a. pradžioje sukurtas senojo arsenalo renesansinis atikas bei antras aukštas, o likęs pastatas uždengtas dvišlaičiu stogu. Galima sakyti, kad tai buvo lemtingas to laikmečio simbolinis įvykis – išraiškingų buvusį valstybės klestėjimą primenančių architektūrinių detalių sunaikinimas simbolizavo ir pačios kadaise galingos valstybės saulėlydį.

1799 m. Vilniaus pilies kalno karinių sutvirtinimų plane (1 pav.) senasis arsenalas pavadintas „dideliu vėl suremontuotu sandėliu“. Galima suprasti, kad pastatas buvo neseniai restauruotas N. K. Sapiegos lėšomis. Šiaurinis senojo arsenalo korpusas plane pažymėtas kaip tarnybinis gyvenamasis namas ir ceikhauzas. Vakarinis korpusas buvo artilerininkų gyvenamasis namas. Be to, šiame plane lygiagrečiai su senojo arsenalo pastatu arčiau Vilnelės pavaizduotas siauresnis ir trumpesnis statinys dvišlaičiu stogu. Greičiausiai tai medinis XVIII a. pabaigoje

pastatytas visuomeninės paskirties arba karininkų gyvenamasis namas. Tas pats medinis pastatas parodytas ir 1808 m. plane (6 pav.).

Nedideli remonto darbai senajame arsenale buvo vykdomi apie 1822 metus. Tuomet Vilniaus miestietė Kaunova skundėsi gubernatoriui, kad pradėjus remontuoti senąjį arsenalą imti griauti gyventojų namai⁹.

1831 m. Aukštutinės pilies kalne ir papėdėje buvo įrengti gynybiniai įtvirtinimai. Pastarieji apėmė ir senąjį arsenalą, todėl pastatas įgavo dar vieną paskirtį – iš ginklų sandėlio ir dirbtuvių rekonstruotas į gynybai pritaikytą fortifikaciją. Tai liudija įtvirtinimų įrengimo vyriausiojo vadovo inžinieriaus generolo-majoro Klimenkos raportas

6 pav.
 Karolio Grunerto Vilniaus senamiesčio planas. 1808 m.

Ilustracija iš knygos: Drėma V., „Dingęs Vilnius“, Vilnius, 2013

7 pav.
Senjo arsenalo vaizdas
prieš Antrąjį pasaulinį
karą.

*Ilustracija iš Vilniaus
apskrities archyvo.
Fotografas nežinomas*

generalgubernatoriui, kuriame jis pareiškė, kad kai kurie mūriniai pastatai, įeinantys į bendrą įtvirtinimų sistemą, privalo būti pritaikyti gynybai – juose turi būti įrengtos šaudymo angos ir barikados¹⁰. Šiame raporte minimas ir senjo arsenalo didysis pastatas. Taigi, 1831 m. pastato fasadų išvaizda buvo pakeista.

1848 m. senasis arsenalas ir vėl remontuotas, įrengtos šaudymo angos šiaurinėje sienoje, pastatas galutinai pritaikytas atlikti gynybinę funkciją.

Smulkūs remonto darbai buvo vykdomi XX a. pradžioje. Sunku ką nors pasakyti apie pastato likimą Vilniaus kraštą okupavus lenkams, vis dėlto labiausiai tikėtina, kad jame galėjo būti kareivinės arba kariuomenės butai (7 pav.).

Pastato likimas po Antrojo pasaulinio karo

Po Antrojo pasaulinio karo senjo arsenalo rytinio korpuso griuvėsiai buvo naudojami kariuomenės reikmėms, todėl apie jų būklę civilinė valdžia ir kultūros institucijos visiškai nieko nežinojo. Kelis dešimtmečius istoriniai griuvėsiai buvo paversti garažais ir sandėliais. Kariuomenė šių angarų atsisakė tik po juose įvykusio gaisro. Po šio įvykio senasis arsenalas perduotas Kultūros ministerijai, pastaroji jį priskyrė LTSR istorijos ir etnografijos muziejui (dab. Lietuvos nacionalinis muziejus). Tačiau pastato paskirtis neįgijo kultūrinio pobūdžio – istoriniai statiniai ir toliau atliko garažų ir sandėlių funkciją (8, 9 pav.).

Tuometinio Lietuvos komunistų partijos lyderio Antano Sniečkaus iniciatyva buvo liepta miesto centro vaizdą darkantį garažų ir sandėlių kompleksą pritaikyti kultūrinėms reikmėms. Tuo pat metu, XX a. 7-ajame dešimtmetyje, LTSR dailininkų sąjungos

8 pav.
Senjo arsenalo vaizdas
po Antrojo pasaulinio
karo.

*Ilustracija iš Vilniaus
apskrities archyvo.
Fotografas nežinomas*

9 pav.
Įvairių LTSR kultūros
institucijų ir
nomenklatūros garažai
bei sandėliai senojo
arsenalo pastate
sovietmečiu. 1973 m.

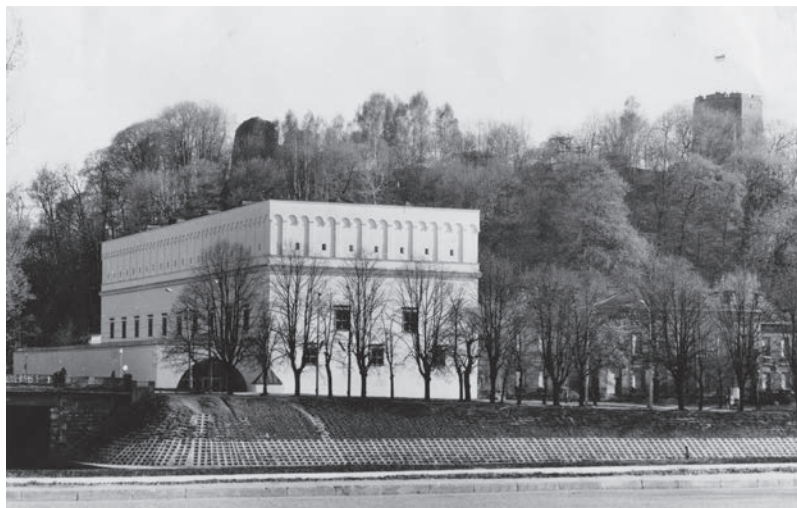
*Ilustracija iš Vilniaus
apskrities archyvo.
Fotografas nežinomas*

Taikomosios-dekoratyvinės dailės sekcija pradėjo aktyviai siekti, kad Vilniuje būtų suformuotas taikomios dailės muziejus. To paties impulso pagauta LTSR dailininkų sąjunga 1969 m. birželio 19–20 d. įvykusiame suvažiavime priėmė rezoliuciją, kuria kreipėsi į valstybės vadovus ir Kultūros ministeriją prašydama „įsteigti taikomios dailės muziejų Vilniuje“¹¹. Po ketverių metų vykusiam VIII dailininkų sąjungos suvažiavime (1973 m. sausio 18–19 d.) tuometinis LTSR valstybinio dailės muziejaus (dab. Lietuvos dailės muziejus – LDM) direktorius Pranas Gudynas pažymėjo, kad „estetinio auklėjimo srityje nors ir šį tą padarėm, bet dar daug paliekam atlikti naujai valdybai. Tame tarpe

10 pav.
Atstatytas Senojo
arsenalo pastatas ir jame
įkurtas Taikomosios dailės
muziejus. 1987 m.

Fot. M. Sakalauskas

ir rūpinimąsi, kad būtų įsteigtas lietuvių taikomosios ir dekoratyvinės dailės muziejus. Juk tai būtų estetišio auklėjimo, gero skonio buityje ir gyvenime vienas iš pagrindinių propaguotojų. Nors Lietuvos dailės muziejus kartu su taikomosios dailės sekcija ministerijai siūlė įvairiausias šio muziejaus įsteigimo galimybes, bet iki šiol jis dar neįsteigtas [...].“¹²

Tokį pat prašymą LTSR dailininkų sąjunga sovietinei Lietuvos valdžiai kartojo ir kituose prašymuose, motyvuodama, kad tinkamas sąjungos narių kuriamo meno eksponavimas reikalingas ne tik pastatuose LDM Parodų rūmuose (dab. Šiuolaikinio meno centras), bet ir atskirame taikomosios dailės muziejuje, kuris būtų skirtas taikomojo ir dekoratyvinio meno kūriniais. LTSR dailininkų sąjungos iniciatyva pasiūlyta Vilniaus miesto centre, Žemutinės pilies komplekso senajame arsenale, sukurti didelių erdvių muziejaus pastatą, kuris išsaugotų istorinio paminklo liekanas ir tūrius bei kartu pasitarnautų kaip taikomojo meno eksponavimo erdvė bei nuolatinė jo saugojimo vieta. Šių motyvacijų įtikinta, Kultūros ministerija 1975 m. rugsėjo 23 d. kolegijos nutarimu LDM perdavė istorinį pastatą.

Dešimtmetį (1976–1986 m.) pagal Paminklų konservavimo instituto vyriausiojo architekto Evaldo Purlio projektą pastatas buvo konservuojamas, restauruojamas, atkuriamas, prikeliamas iš griuvėsių ir užmaršties. 1987 m. čia pradėjo veikti LTSR valstybinio dailės muziejaus Taikomosios dailės muziejus (10 pav.). Kaip Abiejų Tautų Respublikos saulėlydis XVIII a. pabaigoje lėmė senojo arsenalo pastato didingo renesansinio atiko nugriovimą ir tolesnį komplekso nykimą iki pat XX a. II pusės, taip šio paminklo atkūrimas ir pritaikymas kultūriniais poreikiams sutapo su valstybingumo atstatymo judėjimo pradžia.

Išnašos

- 1 *LTSR kultūros ministerijos nutarimas Nr. 68*, 1975 m. rugsėjo 23 d., VAA, f. 2, b. 88–27.
- 2 Baronas D., Surgailis G., „Arsenas“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 2, Vilnius, 2002, p. 44.
- 3 *Vilniaus senajo arsenalo pastato istorijos trumpa apžvalga*, VAA, f. 1019, ap. 11, b. 5079, p. 10–13.
- 4 *Ten pat*, p. 6.
- 5 Puzinas J., „Vilniaus pilys“, *Varpas*, 1940, Nr. 4, p. 290.
- 6 *Vilniaus senajo arsenalo pastato istorijos trumpa apžvalga*, VAA, f. 1019, ap. 11, b. 5079, p. 7–9.
- 7 Lasavickas S., *Vilniaus Žemutinės pilies senajo Ceichhauzo-arsenalo pastato architektūrinių-archeologinių tyrimų ataskaita*, KPC archyvas, f. 5, ap. 1, b. 1504, p. 85
- 8 *Vilniaus senajo arsenalo pastato istorijos trumpa apžvalga*, VAA, f. 1019, ap. 11, b. 5079, p. 11–12.
- 9 *Ten pat*, p. 15.
- 10 *Ten pat*, p. 16.
- 11 *Lietuvos TSR Dailininkų Sąjungos VII suvažiavimo, įvykusio Vilniuje, 1969 m. birželio mėn. 19–20 dienomis, Rezoliucija*, LLMA, f. 146, ap. 1, b. 395, p. 202.
- 12 *VIII dailininkų sąjungos suvažiavimo stenograma*, LLMA, f. 146, ap. 1, b. 517, p. 70.

Literatūra ir šaltiniai:

1. Puzinas J., „Vilniaus pilys“, *Vairas*, 1940, Nr. 4, p. 285–291.
2. Lasavickas S., *Vilniaus Žemutinės pilies senajo ceikhauzo-arsenalo pastato architektūrinių-archeologinių tyrimų ataskaita*, KPC archyvas, f. 5, ap. 1, b. 1504.
3. *VIII dailininkų sąjungos suvažiavimo stenograma*, LLMA, f. 146, ap. 1, b. 517.
4. *Lietuvos TSR Dailininkų Sąjungos VII suvažiavimo, įvykusio Vilniuje, 1969 m. birželio mėn. 19–20 dienomis, Rezoliucija*, LLMA, f. 146, ap. 1, b. 395.
5. *LTSR Kultūros ministerijos nutarimas Nr. 68*, 1975 m. rugsėjo 23 d., VAA, f. 2, b. 88–27.
6. *Vilniaus senajo arsenalo pastato istorijos trumpa apžvalga*, VAA, f. 1019, ap. 11, b. 5079.

History of the Old Arsenal of the Vilnius Lower Castle

PAULIUS MACIJASKAS

The Museum of Applied Arts is established in the Old Arsenal of the Lower Castle by the river of Vilnelė. For a few centuries the historical building was closely related with a history of the Grand Duchy of

Lithuania. The Palace of the Old Arsenal was built on the earlier Gothic fortifications in the 16th century. Firstly, it was built in Gothic style, at the beginning of the 17th century reconstructed under a manner of Renaissance with architectural dominance – the attic. At the time of the state prosperity (16th–17th c.) the old arsenal was one of the greatest armouries in the Grand Duchy of Lithuania. However, the decline of the state and subsequent occupations destined the decline of the historical building – in the 19th and 20th centuries apartments, barracks, and even car garages were established there during the Soviet era.

Concerns about the fate of the historic building began to escalate in the 60's and 70's of the 20th century. During the year 1972–1978 architect S. Lasavickas made the architectural researches and archaeologists V. Daugudis, A. Lisanka and A. Jučienė made archaeological researches, which revealed the prosperous past of the historical building, former fortifications of Vilnius, particularity of the territory, former settlements. In 1986, under the project of architect Evaldas Purlys, the restoration of the Old Arsenal was eventually finished. In 1987 there was opened the exposition of applied art and now in public the Old Arsenal is better known as the Museum of Applied Arts.